

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
ΜΕΓΑΡΟ ΝΕΔΕΛΚΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
10η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Ε' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

«Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ»

Αφιερωμένο στη μνήμη του Παύλου Μυλωνά

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Σταθμοί στην εξέλιξη της οικοδομικής δραστηριότητας στο Άγιον Όρος, 10ος αι. - 1830: Η προσέγγιση του ιστορικού.

Η εισήγηση επιχειρεί να σκιαγραφήσει και να υπομνηματίσει ιστορικά τους κύριους σταθμούς της ανάπτυξης των οικοδομικών συγκροτημάτων των μονών του Αγίου Όρους από τον 10^ο αιώνα έως το 1821.

Οι τοπογραφικές και αρχαιολογικές έρευνες των τελευταίων δεκαετιών και οι ευάριθμες μεν αλλά ενδεικτικές μαρτυρίες για τα κτίσματα του προαθανασιακού Άθω υποδεικνύουν ότι ο τόπος δεν ήταν μια οικιστική έρημος.

Μετά την εμφάνιση των πρώτων μεγάλων αλλά και μικρότερων ιδρυμάτων, που συγκρότησαν αργότερα τις κυρίαρχες μονές στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα και έως περίπου τον 12^ο αιώνα, διακρίνονται τρεις κύριες περίοδοι ανάπτυξης ή διαφοροποίησης της οικοδομικής μορφής των μονών. Ο 14^{ος} αιώνας που συμπίπτει με τον χρυσούν αιώνα των μονών κατά την παλαιολόγεια περίοδο, ο 16^{ος} αιώνας, εποχή γενικής ανακάμψεως και ακμής όλων των μονών της οθωμανικής επικράτειας, και ο 18^{ος} αιώνας, περίοδος γενικής ακμής των χριστιανικών κοινοτήτων της αυτοκρατορίας αλλά και εκείνων στα μεγάλα αστικά κέντρα της Δυτικής Ευρώπης.

Πέραν του γενικού ευνοϊκού πλαισίου, εξετάζονται οι ειδικότερες συνθήκες και οι όροι που οδήγησαν στις μεγάλες αλλαγές του δομημένου χώρου στο Άγιον Όρος, τόσο των μονών όσο και των εξαρτημάτων τους.

Πλούταρχος Λ. Θεοχαρίδης, *Αρχιτέκτων ΥΠ.ΠΟ.Τ*

Η έρευνα για την ιστορία της Αρχιτεκτονικής του Αγίου Όρους. Μια επισκόπηση.

Η μέχρι τώρα έρευνα περί την αρχιτεκτονική του Αγίου Όρους αφορά ένα πολύ μικρό ποσοστό της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που διασώθηκε στη χερσόνησο, τόσο σε σχέση με τον όγκο της, όσο και με το περιεχόμενο της και τη σημασία του για την ιστορία της αρχιτεκτονικής των Βαλκανίων.

Ο μεγάλος πλούτος του σχετικού υλικού, τόσο σε αρχιτεκτονήματα που διασώθηκαν ως ολοκληρωμένα κτίρια, όσο και σε κτιριακά υπολείμματα (ενσωματωμένα σε νεώτερα κτίρια, ή ερειπωμένα στο ύπαιθρο), καλύπτει πολλούς και ποικίλους τομείς της ιστορίας της βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής και τεχνολογίας.

Η εισήγηση κάνει μια επισκόπηση των ερευνητικών προσεγγίσεων στην αρχιτεκτονική της χερσονήσου, από τις ανιχνευτικές προσπάθειες που ξεκίνησαν στο α' μισό του 19ου αιώνα έως τα τέλη του 20ου, επιχειρώντας συγχρόνως να δείξει την εξέλιξη των ενδιαφερόντων των ερευνητών, καθώς και τα αιτήματα που θέτει πλέον σήμερα η έρευνα.

Παντελής Γ. Φουντάς, *Αρχιτέκτων, Αρχαιολόγος Δρ. Ε.Μ.Π.*

Ο Ναός του Πρωτάτου κατά τη Βυζαντινή περίοδο.

Ο υπάρχων ναός είναι το κτητορικό έργο του Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτη, όπως διασώθηκε μεταπλασμένο, με το πέρασμα μιας ολόκληρης χιλιετίας.

Κατά την «πολυκύμαντη» ιστορική παρουσία του, συντελέσθηκαν, κυρίως, διαδοχικές αναδιαρθρώσεις της ανωδομής τους.

Στο αρχικό οικοδόμημα εκδηλωνόταν η πρωτόγνωρη ιδιοτυπία να συνδυάζεται η στοιχειώδης διάρθρωση σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού στην κάτοψη, με τη διαμόρφωση ξυλόστεγου, σταυρόσχημου φωταγωγού στην ανωδομή.

Γνωρίζοντας ότι οι μετατροπές της ανωδομής των κτισμάτων «επιβάλλονταν» κατά κανόντα, ως «αναπόδραστοι» τρόποι αντιμετώπισης μερικής καταστροφής των δομών, διερευνήθηκε, κατ'

αρχήν, το ζήτημα της αιτιολόγησης των έντονων αποκλίσεων (από την κατακόρυφο) και των ποικίλων παραμορφώσεων του δομικού φορέα. Το ζήτημα αυτό εξετάστηκε από τις διάφορες τεχνικές πλευρές του, αλλά και αναφορικά προς συναφείς, άμεσες και έμμεσες γραπτές (ιστορικές) μαρτυρίες.

Βασικές παράμετροι της έρευνας για την εξακρίβωση, οριοθέτηση και χρονολόγηση των μετακατασκευαστικών εργασιών του 13^{ου} αιώνα, είναι οι εξής:

1. Η «ανάγνωση» των υφισταμένων δομών και των επί μέρους κατασκευαστικών και διακοσμητικών τρόπων.
2. Η διερεύνηση της συμβατότητας των διαγραφόμενων αναπαραστατικών προτάσεων (π.χ. τοιχογραφικές) συνθήκες και προϋποθέσεις του κτίσματος,
 - της τότε υπάρχουσες δυνατότητες εφαρμογής γενικών και ειδικών κατασκευαστικών επιλύσεων (όπως οι ξυλόπηκτες θολωτές επιστεγάσεις),
 - καθώς και τις πιθανές «υπαγορεύσεις» μετασκευαστικών κατευθύνσεων, από τις επικρατούσες τυπολογικές τάσεις της εποχής.
3. Η αναζήτηση, επισήμανση, αξιολόγηση και «αξιοποίηση» γραπτών ιστορικών μαρτυριών.

Ιωακείμ Αθ. Παπάγγελος, Δρ. Αρχαιολόγος

Το καθολικό της Μονής Ζυγού

Τὰ ερείπια τῆς Μονῆς Ζυγοῦ βρίσκονται ἀμέσως ἔξω ἀπὸ τὰ σημερινὰ ὄρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, σὲ ἀπόσταση περίπου ἑκατὸ μέτρων ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τοῦ Σιγγιτικοῦ Κόλπου. Ἡ Μονὴ κτίσθηκε περὶ τὰ μέσα τοῦ 10^{ου} αἰῶνος καὶ κατεστράφη περὶ τὸ 1180, προφανῶς ἀπὸ πειρατικὴ καταδρομὴ. Οἰκοδομικῶς ἔχει τὴν μορφή ἀκανόνιστου πεντάπλευρου κάστρου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ προῖον πολλῶν διαδοχικῶν ἐπεκτάσεων καὶ βελτιώσεων, ἐνισχυόμενο μὲ ἑνδεκα ἀνισομεγέθεις καὶ ἀνομοιόμορφους πύργους καὶ περικλείει ἑκτασὴ 5,5 στρεμμάτων, περίπου.

Τὸ Καθολικὸ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὴν ἀνατολικὴ γωνία τοῦ πενταπλεύρου καί, προφανῶς, δὲν εἶναι ὁ ἀρχικὸς ναὸς τῆς Μονῆς, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ κάποιες ἐνδείξεις, βρισκόταν στὴν ἴδια θέση. Πρόκειται γιὰ σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένο τετρακίονιο ναὸ, μὲ τρεῖς ἐξέχουσες κόγχες στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο· πεντάπλευρη μὲ δίλοβο παράθυρο τὴν τοῦ Ἁγίου Βήματος, τρίπλευρες μὲ μονόλοβο τὶς τῶν παραβημάτων. Ὁ τροῦλλος ἦταν ὀκτάπλευρος, μὲ ἓνα παράθυρο σὲ κάθε πλευρά. Δὲν ἔχει χοροὺς, ἀλλὰ στὴν θέση τους ὑπάρχει ἀνὰ ἓνα δίλοβο καὶ δίτονο παράθυρο, τὸ ὁποῖο ἐπικάθηται σὲ ζευγὸς μαρμαρίνων θωρακίων. Ἀνὰ ἓνα παράθυρο ὑπῆρχε στὸν βόρειο καὶ νότιο τοῖχο, ἀντιστοιχῶς, τῶν γωνιαίων διαμερισμάτων. Τὸ φράγμα τοῦ πρεσβυτερίου εἶναι μαρμάρينو, καὶ τὰ δύο βασικὰ θωράκιά του εἶναι παλαιοχριστιανικά, σὲ δευτέρα χρῆση. Στὴν πάνω ὄψη τοῦ μαρμαρίνου ἐπιστυλίου διασώζονται οἱ μολυβδοχοημένοι σιδερένοι σύνδεσμοι ποὺ συγκρατοῦσαν τὸ ἐπικαθήμενο ξύλινο «τέμπλο».

Ὁ νάρθηκας ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν κυρίως ναὸ μὲ μία εἴσοδο καὶ ἔχει τρεῖς ἐξόδους, ἀνὰ μία (μονόφυλη) στὸν βόρειο καὶ νότιο τοῖχο καὶ τὴν μεγάλη πρὸς δυσμὰς.

Στὴν δευτέρη οἰκοδομικὴ φάση προσκολλήθηκε, στὴν βόρεια πλευρὰ τοῦ νάρθηκα, ἓνα μονόχωρο παρεκκλήσιο, μὲ κτητορικὸ τάφο, τὸ ὁποῖο ἔχει οἰκοδομικὴ σύνδεση μὲ τὴν βόρεια πτέρυγα τῶν κελλίων. Πάνω ἀπὸ τὸ παρεκκλήσιο ὑπῆρχε διάδρομος, ὁ ὁποῖος συνέδεε τὰ κελλιά μὲ τὰ «προκυπτικά» τοῦ Καθολικοῦ, ποὺ βρίσκονταν πάνω ἀπὸ τὸν νάρθηκα. Στὴν τρίτη φάση προστέθηκε ὁ ἐξωνάρθηκας, στὸν ὁποῖο ἐφαρμόσθηκε ἡ οἰκοδομικὴ τεχνικὴ τῆς κρυμμένης πλίνθου. Στὴν τέταρτη οἰκοδομικὴ φάση προστέθηκε, στὴν νότια πλευρὰ τοῦ παλαιοῦ νάρθηκα (ὁ ὁποῖος πλέον ἦταν λιτὴ), τὸ νότιο μονόχωρο παρεκκλήσιο, μὲ κτητορικὸ τάφο, ὁ ὁποῖος εἶχε ξύλινη ψευδοσαρκοφάγο κοσμημένη μὲ ἑνθετὴ ὁστέϊνη διακόσμηση.

Τὸ δάπεδο τοῦ Καθολικοῦ εἶναι κοσμημένο μὲ πλούσιο μαρμαροθέτημα, σὲ δύο κατασκευαστικὲς φάσεις· ἡ πρώτη φάση περιλαμβάνει τὸ ἀρχικὸ Καθολικὸ καὶ τὸ βόρειο παρεκκλήσιο, καὶ ἡ δεύτερη φάση τὸν ἐξωνάρθηκα. Τὸ βασικὸ διακοσμητικὸ θέμα, κάτω ἀπὸ τὸν τροῦλλο, εἶναι μία προσαρμογὴ στὶς διαστάσεις τοῦ ναοῦ, τοῦ ἀντιστοιχοῦ θέματος τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν ψηφίδων ἐγίνε στὴν αὐλὴ τοῦ Καθολικοῦ. Τὸ δάπεδο τοῦ νοτίου

παρεκκλησίου είναι στρωμένο με μαρμαρόπλακες, κάτω από τις οποίες υπάρχει τουλάχιστον μία ακόμη ταφή.

Ο ναός ήταν κατάγραφος έσωτερικώς, αλλά σώθηκαν πολύ λίγα δείγματα των τοιχογραφιών του. Από τα ελάχιστα δείγματα των τοιχογραφιών του κυρίως ναού συμπεραίνουμε ότι στην τοιχογράφηση του υπήρχαν και ψευδοκουφικά στοιχεία. Στον έξωνάρθηκα βρέθηκαν τα περισσότερα σπαράγματα τοιχογραφιών: τμήματα του Εύαγγελισμού της Θεοτόκου, διάλιθοι σταυροί, σπαράγματα από το μαρτύριο των Αγίων Τεσσαράκοντα και από την Βάπτισμα του Χριστού. Οι τοιχογραφίες του έξωνάρθηκα θα μπορούσαν να αναχθούν στα μέσα του 11^{ου} αιώνα. Στην κόγχη της προθέσεως του νοτίου παρεκκλησίου σώζεται ή παράσταση όρθιου ιεράρχου, πιθανώτατα του Αγίου Νικολάου. Σε δεύτερη φάση ή παράσταση έπιχρίσθηκε και ξαναζωγραφίσθηκε το ίδιο θέμα.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν την ιστορία της Μονής, τα αρχιτεκτονικά δεδομένα του ναού, την συγγένεια αρχιτεκτονικών γλυπτών του με αντίστοιχα του Καθολικού του Βατοπεδίου και της βασιλικής του Αγίου Αχιλείου των Πρεσπών, την σχέση του μαρμαροθετήματος με το αντίστοιχο της Μονής Ίβήρων, και τις τοιχογραφίες του έξωνάρθηκα, μπορούμε να θεωρήσουμε την αρχική φάση του Καθολικού ως έργο του τέλους του 10^{ου} και των αρχών του 11^{ου} αιώνα και θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιον ότι το ανασκαφέν οικοδομικό συγκρότημα του ναού ολοκληρώθηκε περί τα τέλη του 11^{ου} αιώνα.

Slobodan Curcic, Καθηγητής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Princeton

Το Καθολικόν της Μονής Χιλανδαρίου και ο Εξωνάρθηκάς του.

Η Δυναμική της Αρχιτεκτονικής Παραγωγής την Περίοδο των Παλαιολόγων

Το Καθολικό της Χιλανδαρίου, το τέταρτο σε σειρά από τα μεγαλύτερα μοναστήρια του Αγίου Όρους, έχει πολλά κοινά όσον αφορά τον σχεδιασμό του με άλλα παλαιότερα και νεότερα μοναστηριακά συγκροτήματα του Αγίου Όρους. Τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του, όπως εμφανίζονται, προϋπάρχουν δύο κατασκευαστικών (οικοδομικών φάσεων), δεν έχουν εμφανή δάνεια (επηρεασμούς) ή επιρροές στον ίδιο χώρο. Αυτή η φανερή αντίφαση θα είναι και το θέμα της παρουσίασης και ανάλυσής μου. Ελπίζω να εξηγήσω με παραδείγματα ότι οι πολιτικές και πολιτιστικές συγκυρίες μεταξύ του τέλους της Λατινικής κυριαρχίας σε Βυζαντινά εδάφη (1261), και η διάλυση της Σερβο-Ελληνικής αυτοκρατορίας του Στέφαν Ντούσαν (Stefan Dusan) (μετα το 1355), οδήγησε στις συνθήκες που αποτέλεσαν την αιτία πρόσκλησης μαστόρων από το εξωτερικό στο Άγιο Όρος. Στόχος μου είναι να κατονομάσω, όσο πιο πιστά γίνεται, την προέλευση αυτών των μαστόρων, των οποίων τα επιτεύγματα στην Μονή Χιλανδαρίου είναι μερικά από τα σημαντικότερα και καλύτερα οικοδομικά μνημεία της ύστερο-βυζαντινής Αρχιτεκτονικής. Επίσης θα αναδείξουμε τους λόγους για τους οποίους η Παλαιολογία περίοδος απέτυχε στο να παράγει ένα ενιαίο αρχιτεκτονικό στυλ.

Δημήτριος Λιάκος, Δρ. Αρχαιολόγος 10ης ΕΒΑ

Μαρμαροθετημένα δάπεδα στους ναούς του Αγίου Όρους

Μαρμαροθετημένα δάπεδα, σύμφωνα με τον όρο που έχει επικρατήσει στην ελληνική βιβλιογραφία για τα φιλοτεχνημένα με την τεχνική *opus sectile* δάπεδα, διατηρούνται σε ορισμένα καθολικά και παρεκκλήσια στον Άγιον Όρος.

Το αρχαιότερο δάπεδο είναι αυτό του καθολικού της μονής Βατοπεδίου (τέλη 10^{ου} αι.). Στον ακμάζοντα 11^ο αι., εποχή που περατώνεται η ανέγερση πολλών αθωνικών μονών, ανάγονται τα περισσότερα παραδείγματα, όπως π.χ. τα δάπεδα στα καθολικά των μονών Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου, Ίβήρων, στο κυριακό της βατοπεδινής σκήτης του Αγίου Δημητρίου κ.ά. Σχεδόν όλα συνιστούν κατάλοιπα των πρώιμων φάσεων των ναών, στους οποίους διατηρούνται, ενώ σε ορισμένους ναούς τα σωζόμενα τμήματα δαπέδων μάλλον είναι ενσωματωμένα σε δεύτερη χρήση.

Τα οψιμότερα δείγματα μαρμαροθετημένων δαπέδων συναντώνται στους χορούς του καθολικού της μονής Χελανδαρίου και χρονολογούνται στις αρχές του 14^{ου} αι., την περίοδο που ο Μιλούτιν ανοικοδόμησε τον ναό.

Στους πρώιμους μεταβυζαντινούς χρόνους τα δάπεδα των καθολικών της μονής Σταυρονικήτα (1540-1545) και της μονής Διονυσίου (πιθανώς 1622) προδίδουν την πρόθεση να συνεχιστεί η βυζαντινή παράδοση, χωρίς ωστόσο να είναι αναστρέψιμη η φθίνουσα πορεία ως προς την ποιότητα κατασκευής και διακόσμου.

Στην ανακοίνωσή μου θα καταθέσω τα πρόδρομα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ευρύτερη μελέτη που συντάσσω για τα μαρμαροθετημένα δάπεδα στους αθωνικούς ναούς.

Γεώργιος Φουστέρης, Θεολόγος - Δρ. Αρχαιολογίας

Αρχιτεκτονική και Εικονογραφικά Προγράμματα: Το παράδειγμα των Ναών Αθωνικού Τύπου.

Οι ναοί αθωνικού τύπου προέκυψαν από την προσθήκη πλαγίων αψίδων («χορών») στους σύνθετους σταυροειδείς εγγεγραμμένους ναούς. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η προσθήκη αυτή εξυπηρέτησε το λειτουργικό τυπικό, στοιχείο που είναι ευδιάκριτο ακόμη και σήμερα στην αγιορειτική λειτουργική πράξη.

Ωστόσο ο νέος ναοδομικός τύπος επέφερε κάποιες σημαντικές μεταβολές και στο εικονογραφικό πρόγραμμα. Με τους χορούς η διαθέσιμη προς τοιχογράφηση επιφάνεια στο πέρας των δύο σκελών της εγκάρσιας κεραίας είναι σημαντικά ευρύτερη σε σχέση με εκείνη που προσφέρουν οι κάθετοι τοίχοι ενός σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού. Το σημαντικότερο στοιχείο όμως που επιφέρει αλλαγές στο εικονογραφικό πρόγραμμα είναι τα τεταρτοσφαίρια που αντικαθιστούν το τύμπανα των καμαρών του νοτίου και βορείου σκέλους. Στην θέση αυτή, λόγω της παρουσίας κατά κανόνα φωτιστικών ανοιγμάτων, οι εικονογράφοι δεν μπορούσαν να εντάξουν εκεί παραστάσεις με πρόσωπα στον κεντρικό άξονα (π.χ. Γέννηση, Βάπτισμα, Μεταμόρφωση, Σταύρωση), αλλά μόνον εκείνες που μπορούσαν να διαιρεθούν σε δύο τμήματα (π.χ. Προσκύνηση των Μάγων, Έγερση Λαζάρου, Λίθος).

Ο περιορισμός αυτός αίρεται με τα τεταρτοσφαίρια τα οποία όχι μόνον δεν διασπώνται από ανοίγματα, αλλά προβάλλονται προς τον θεατή καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη επιφάνεια της ανωδομής.

Όπως ήταν φυσικό οι εικονογράφοι προσπάθησαν να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα που προσέφεραν οι πλαγίοι χοροί. Η καθιέρωση για παράδειγμα από τους κρήτες ζωγράφους του 16^{ου} αι. της Μεταμόρφωσης για το νότιο και της εις Άδου Καθόδου για το βόρειο τεταρτοσφαίριο, αποτελεί μία λύση με ιδιαίτερο θεολογικό υπόβαθρο. Εισάγεται ένα ισχυρό δίπολο που επικεντρώνει στο σωτηριολογικό μήνυμα της υπέρβασης της φθοράς και του θανάτου και προσδίδει μία ιδιαίτερη θεολογική δυναμική στο εικονογραφικό πρόγραμμα. Πίσω από την επιλογή αυτή διακρίνεται με ενάργεια η ησυχαστική παράδοση που συνέχισε να τροφοδοτεί τις πνευματικές αναζητήσεις των Αγιορειτών κατά την μεταβυζαντινή περίοδο.

Πασχάλης Ανδρουδής, Αρχιτέκτων – Δρ. Αρχαιολογίας

Οικοδομικά προγράμματα ιδρύσεων και ανακαινίσεων των αγιορειτικών καθολικών κατά τον 16ο αιώνα.

Ο 16^{ος} αιώνας σηματοδοτεί την εποχή ανάκαμψης για τα αγιορειτικά μοναστήρια, τα οποία είχαν γνωρίσει την οικονομική ένδεια και την οικοδομική φθορά κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης. Με πολλές και πλούσιες χορηγίες, κυρίως των ορθόδοξων ηγεμόνων της Βλαχίας και Μολδαβίας, επισκευάζονται ή ανοικοδομούνται εκ βάθρων πολλά αγιορειτικά καθολικά που βρίσκονταν σε κακή κατάσταση διατήρησης από τη φθορά του χρόνου, τις πυρκαγιές και τις πειρατικές επιδρομές.

Οι εργασίες για την ανοικοδόμηση των καθολικών λάβαιναν χώρα έπειτα από εξασφάλιση των ανάλογων αδειών από τις οθωμανικές αρχές. Οι παραπάνω, έθεταν και τους σχετικούς οικοδομικούς

περιορισμούς, σύμφωνα με τους οποίους το κάθε ένα - μερικώς ή εκ βάθρων - ανακαινισμένο καθολικό, ανοικοδομούνταν πάντοτε εντός των ορίων της κάτοψης του προϋπάρχοντος βυζαντινού. Έχοντας υπόψη μας αυτό το δεδομένο και πολλά άλλα στοιχεία τυπολογίας των κατόψεων, πιστεύουμε ότι τα ακριβή όρια της επέμβασης σε κάθε αγιορείτικο καθολικό δεν είναι τόσο εύκολα διακριτά. Στην ανακοίνωσή μας επιχειρούμε, πέρα από την παρουσίαση της τυπολογίας και της νέας αυτής αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας των αγιορειτικών καθολικών του 16^{ου} αιώνα, και την ανίχνευση της έκτασης των επισκευών, όπως και τη διερεύνηση της ενσωμάτωσης σε αυτά καταλοίπων από τις αρχικές βυζαντινές οικοδομές.

Βασίλης Μεσσής, *Φιλολόγος Εκπαιδευτικός, Υποψ. Διδ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας*

Τρουλλαία παραβήματα σε ναούς του Αγίου Όρους.

Τα τρουλλαία παραβήματα είναι από τα σημαντικότερα τυπολογικά χαρακτηριστικά των αγιορείτικων καθολικών της μεταβυζαντινής περιόδου. Εμφανίζονται καταρχάς στο 16^ο αιώνα, κυριαρχούν όμως από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και εξής. Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται ο διαχωρισμός των τρουλλαίων παραβημάτων σε δύο επιμέρους κατηγορίες – στα απλά και στα παραβήματα με προβάλλουσα πλευρική κόγχη. Ακολουθώντας, παρουσιάζονται θέματα της σχετικής με τα διαμερίσματα αυτά ονοματοθεσίας και της ορθότητας ή μη του χαρακτηρισμού τους ως τυπικαριά πλήρως ενσωματωμένα στα παραβήματα και ως ημιανεξάρτητα τυπικαριά αντιστοίχως. Παρουσιάζεται, κατόπιν, η εξέλιξη στην εφαρμογή του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού, με συγκριτικές αναφορές και στα εκτός Αγίου Όρους παραδείγματα, εξετάζεται η περίπτωση το χαρακτηριστικό να εμφανίζεται στον Άθω ήδη κατά τη βυζαντινή περίοδο, αναζητούνται οι τυπολογικές αφετηρίες του, και επιχειρείται η εξαγωγή κάποιων γενικότερων συμπερασμάτων που αφορούν τόσο τα ίδια τα τρουλλαία παραβήματα όσο και – μέσω αυτών – την εξέλιξη της αθωνικής ναοδομίας κατά την όψιμη κυρίως μεταβυζαντινή περίοδο.

Γεώργιος Βελένης, *Ομότιμος Καθηγητής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.*

Ο Ναός της Μολυβδοκκλησιάς στο πλαίσιο της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής.

Παρουσιάζονται οι αρχιτεκτονικές φάσεις του τρίκογχου ναού της Μολυβδοκκλησιάς κοντά στις Καρυές. Με βάση τα τυπολογικά χαρακτηριστικά και τα μορφολογικά στοιχεία του υφιστάμενου μνημείου υποστηρίζεται ότι η ανίδρυσή του ανάγεται σε μεσοβυζαντινούς χρόνους.

Κατασκευαστικές λεπτομέρειες στα ψηλότερα τμήματα της ανωδομής μαρτυρούν μεταγενέστερες επεμβάσεις και ανακατασκευές, οι σημαντικότερες από τις οποίες έγιναν πριν από την τοιχογράφηση του 1539.

Παράλληλα, συζητούνται καίρια ζητήματα που σχετίζονται με τις χρονολογικές ενδείξεις της γραπτής κτητορικής επιγραφής και τους καλλιτέχνες του ζωγραφικού διακόσμου.

Φωκίων Κοτζαγεώργης, *Επίκουρος Καθηγητής Νεοελληνικής Ιστορίας Α.Π.Θ.*

Αναψηλαφώντας την ιστορία του καθολικού της μονής Σίμωνος Πέτρας με βάση τις γραπτές μαρτυρίες.

Η παρούσα ανακοίνωση σκοπεύει να συγκεντρώσει γνωστές, αλλά ανέκδοτες μέχρι τώρα γραπτές μαρτυρίες για το καθολικό της Σιμωνόπετρας. Μέσα από την ανάλυσή τους θα γίνει προσπάθεια να προταθούν κάποιες φάσεις στην οικοδομική εξέλιξη του καθολικού. Οι διαθέσιμες και μελετηθείσες γραπτές πηγές δε βοηθούν στην ακριβή χρονολόγηση, ούτε αποδεικνύουν κάτι σχετικά με την ιστορία του κτίσματος. Ωστόσο, με τη συνδρομή της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής έρευνας, μπορεί να οδηγήσει σε επαναχρονολόγηση τόσο της ανέγερσης, όσο και της πρώτης αγιογράφησης του καθολικού.

Η Αρχιτεκτονική του Καθολικού της μονής Σίμωνος Πέτρας.

Στη βιβλιογραφία η ανέγερση του Καθολικού της μονής Σίμωνος Πέτρας αποδίδεται στην πρώιμη Τουρκοκρατία (1633). Τα πρόσφατα έργα συντήρησης και αποκατάστασης αποκάλυψαν στοιχεία που επιτρέπουν την ασφαλή αναπαράσταση της μορφής του μνημείου και της σχέσης του με τις πτέρυγες που το περιέβαλλαν πριν τη μεγάλη καταστροφή του 1891, καθώς και τις δραστικές αλλαγές που υπέστη μετά από αυτήν. Ακόμη υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι το μνημείο πιθανώς είναι έργο του Ιωάννη Ούγγλεση στον 14ο αιώνα.

Στην ανακοίνωση επιχειρείται κυρίως η τεκμηρίωση της αναπαράστασης της αρχικής μορφής του καθολικού, που είναι ναός αθωνικού τύπου, δηλ. σύνθετος σταυροειδής εγγεγραμμένος με χορούς και λιτή. Η σημερινή διώροφη μορφή της τελευταίας με έναν κεντρικό τρούλο είναι αποτέλεσμα των εργασιών του 19ου αιώνα. Η λιτή αρχικά ήταν εξαμερής με δύο κτιστές κολώνες στο μέσον και καλύπτονταν με φουρνικά, ενώ διέθετε και όροφο με κατηχούμενα και δύο παρεκκλήσια, στα οποία πιθανώς αντιστοιχούσαν οι δύο μικροί τρούλοι που διακρίνονται στις παλιές απεικονίσεις και φωτογραφίες της μονής.

Στις υποκείμενες στάθμες της δυτικής πλευράς του Καθολικού εντοπίστηκαν στοιχεία για την ύπαρξη ενός διαβατικού και μιας πύλης, που πιθανώς αποτελούν τις αρχαιότερες φάσεις της μονής και την αρχική πρόσβαση σε αυτήν.

Dr. Peter Burridge, *πρ. Επίκουρος Καθηγητής στην Πανεπιστημιακή Σχολή Αρχιτεκτονικής Hull και Ερευνητής του Βρετανικού Ινστιτούτου Αρχαιολογίας*

Εγκλεισμός και Άμυνα: Η Ανάπτυξη της Αρχιτεκτονικής Διάταξης των Μοναστηριών του Αγίου Όρους.

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως στόχο της να δείξει πως η πρόοδος και εξέλιξη των μοναστικών κοινοτήτων του Αγίου Όρους από ερημητήριο σε λαύρα και από λαύρα σε κοινόβια, είχε ως φυσική εξέλιξη την πλήρη οχύρωση και εγκλεισμού των μοναστηριών και την δημιουργία του κοινοβιακού αρχιτεκτονικού τύπου με το Καθολικό στο κέντρο της. Παρουσιάζει πως αυτή η αρχιτεκτονική ρύθμιση (διαμόρφωση) υιοθετήθηκε ακόμη και στις πιο "κλειστές" (αφιλόξενες) περιοχές και πως αυτή η αρχιτεκτονική διάταξη διατηρήθηκε ακόμη και μετά από καταστροφές όταν το μεγαλύτερο τμήμα του μοναστηριακού συγκροτήματος καταστράφηκε και μετά ξαναχτίστηκε εκ νέου. Στη συνέχεια, εξετάζει την όποια αρχιτεκτονική "στρατηγική" που υιοθετήθηκε όταν κατέστη αναγκαίο να επεκταθεί κάποιο μοναστήρι και δείχνει πως η προσέγγιση αυτή ακολουθείται ακόμη και στην σημερινή εποχή.

Πλούταρχος Θεοχαρίδης, *Αρχιτέκτων ΥΠ.ΠΟ.Τ*

Ο βυζαντινός περίβολος της Μονής Ιβήρων.

Οι γνώσεις μας για το οικοδομικό συγκρότημα της μονής Ιβήρων κατά τους βυζαντινούς χρόνους παρουσιάζουν μια ιδιομορφία. Αφ' ενός τα υλικά τεκμήρια είναι ελάχιστα, πέραν του καθολικού και του ναού του Προδρόμου, καθώς η μονή κάηκε το 1865 και ανοικοδομήθηκε σχεδόν εξ' ολοκλήρου. Αφ' ετέρου οι ιστορικές πηγές εμφανίζονται συγκριτικά πλούσιες σε πληροφορίες σχετικές με κτίρια και την εν γένει οικοδομική δραστηριότητα. Το αποτέλεσμα είναι ότι, προς το παρόν τουλάχιστον, χωρίς ανασκαφικές έρευνες (οι οποίες θα έχουν αποφασιστική σημασία), είναι δύσκολο να συνδυαστούν τα δεδομένα από τα δύο αυτά είδη τεκμηρίων και να οδηγήσουν σε συμπεράσματα.

Παρ' όλα αυτά, μια σειρά από παρατηρήσεις στο οικοδομικό συγκρότημα (κυρίως στη βόρεια πλευρά του και στον πύργο) και στον ευρύτερο χώρο γύρω του, μπορεί να οδηγήσει σε μερικές

βασικές διαπιστώσεις για την οργάνωση και το μέγεθος της βυζαντινής μονής και κάποιες υποθέσεις για τη λαύρα του Κλήμεντος, την οποία διαδέχθηκε η Ιβήρων στα τέλη του 10ου αιώνα.

Ιωάννης Ταβλάκης, Δρ. Αρχαιολόγος, Προϊστάμενος 10ης Ε.Β.Α

Παπαδέλης Δημήτριος, Αρχιτέκτων 10ης ΕΒΑ

Ντόγκας Θεόδωρος, Αρχαιολόγος 10ης ΕΒΑ

Ο Πύργος του μετοχίου της Μονής Ξηροποτάμου στη θέση Οζόλιμνος

Τα ερείπια του μετοχιακού συγκροτήματος, αποτελούμενα από έναν πύργο ορθογωνικής κάτοψης με γωνιακές αντηρίδες και κοχλιωτό κλιμακοστάσιο που προβάλλει στην ανατολική πλευρά, βοηθητικά κτίσματα και μία δεξαμενή, βρίσκονται πάνω σε λόφο στην περιοχή “Ξεροποταμινά” της Ιερισσού Χαλκιδικής, δυτικά της σκάλας της Τρυπητής και αποτελούν κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο.

Η πρώτη αναφορά στο μετόχι της μονής Ξηροποτάμου γίνεται στην πράξη του πρωτοσπαθαρίου Ιωάννη το 956, όπου μοναχοί από «της αγιορειτικής μονής της επ’ ονόματι του Αγίου Νικηφόρου ιδρυμένης Ξηροποτάμου..» λαμβάνουν γη 1000 μοδίων στην Οζόλιμνη

Σε έγγραφο του 1315/1320 η *Οζολίμνη* με την γη της έκτασης 2.000 μοδίων υπάγεται στο μετόχι του αγίου Νικολάου «το και εις τον Πύργον καλούμενον». Στο έγγραφο αυτό γίνεται η πρώτη γνωστή αναφορά στον πύργο του μετοχίου.

Από τα αρχεία της μονής γνωρίζουμε πως οι προκαθήμενοι της μονής ήταν εγκατεστημένοι στο μετόχι ήδη από το 1275 και το γεγονός αυτό ίσως να τοποθετεί την ανέγερση του πύργου μεταξύ των ετών 1275 και 1315/20.

Στα οθωμανικά χρόνια το μετόχι συνεχίζει να υφίσταται και η παλαιότερη γνωστή αναφορά της περιόδου εντοπίζεται σε κατάστιχο του 1519 (και στα έγγραφα του αρχείου της μονής από το 1526).

Σε μια σειρά ιεροδικαστικών εγγράφων, που καλύπτουν την περίοδο 1675-1763, καταγράφονται διάφορες οικοδομικές φάσεις του μετοχιακού συγκροτήματος.

Το μετόχι πυρπολήθηκε κατά την Επανάσταση του 1821 και τουλάχιστον ως το 1866 τα κατεστραμμένα κτίρια δεν είχαν επισκευασθεί.

Το μετόχι της μονής Ξηροποτάμου στην Οζόλιμνο απαλλοτριώθηκε αναγκαστικά από το ελληνικό κράτος το 1925. Τότε βρίσκονταν εκεί πέντε μοναχοί και λίγοι εργάτες.

Άγγελος Γουματιανός, Αρχαιολόγος 10ης ΕΒΑ,

Στοιχεία για την κτηριακή διάταξη των αγιορειτικών μετοχιακών συγκροτημάτων στην ύστεροβυζαντινή Λήμνο

Βασικούς μοχλούς ανάπτυξης των αγιορειτικών μονών κατά την βυζαντινή περίοδο αποτελούν τα κατά τόπους μετόχια τους, δηλαδή έκτασεις με κύριο χαρακτηριστικό την παραγωγή αγροτικών προϊόντων για την εξυπηρέτηση των καθημερινών βιοτικών αναγκών της μονής, αλλά και την δημιουργία κεφαλαίου από την έκμετάλλευση του περισεύματος. Μετόχια οι αγιορειτικές μονές διαθέτουν όχι μόνο στον γειτονικό χώρο της Χαλκιδικής χερσονήσου, αλλά και σε νησιά του Βορείου Αιγαίου, όπως είναι η Λήμνος, που η γεωγραφική της εγγύτητα την καθιστούσε πρόσφορη για την απόκτηση μετοχίων.

Για την έκμετάλλευση των συγκεκριμένων εκτάσεων, οι μονές κτίζουν οικόδομικά συγκροτήματα που καλύπτουν μια ποικιλία αναγκών, όπως οικιστικών, λατρευτικών, άμυντικών, παραγωγικών-μεταποιητικών, αποθηκευτικών. Συγκεκριμένα κτήρια, που κατονομάζονται στις πηγές, φιλοξενούν

τις παραπάνω χρήσεις και διαμορφώνουν τὸ συγκρότημα, ὄχι βέβαια πάντα μὲ σταθερὴ μορφή οὔτε μὲ τὴν ἴδια κτηριακὴ σύνθεση.

Σήμερα, ὑστεροβυζαντινὰ μετοχιακὰ οἰκοδομήματα δὲν σώζονται στὴν Λήμνο. Γίνεται μιὰ ἀπόπειρα ἀνασύνθεσής τους μέσα ἀπὸ τὶς πληροφορίες τῶν πηγῶν καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὰ μετόχια τῆς Χαλκιδικῆς,

λόγω τῆς κοινῆς προέλευσης καὶ τῶν παρόμοιων ἀναγκῶν ποῦ ἐξυπηρετοῦν

Νικόλαος Μερτζιμέκης, Αρχαιολόγος 10ης ΕΒΑ,

Η οργάνωση των Αγιορειτικῶν μετοχίων στο βυζαντινὸ καὶ μεταβυζαντινὸ Λογγό.

Με τὸν ὅρο «μετόχι» ἐννοεῖται κάθε εἶδους ἀκίνητη περιουσία που ἐξαρτάται ἀμεσα ἀπὸ ἓνα μοναστήρι. Στὴν παρούσα ἐργασία θα ἀσχοληθούμε με τὰ μετοχιακὰ συγκροτήματα τῶν ἀγιορειτικῶν μονῶν στὴν ευρύτερη περιοχή τῆς νότιας Σιθωνίας στὴ Χαλκιδική. Συγκεκριμένα, θα δοθεῖ βάρος στὰ συγκροτήματα κάποιων μετοχίων, υπολείμματα τῶν ὁποίων σώζονται ἔως σήμερα. Ἀπὸ τὶς μέχρι τώρα ἐρευνές μας προκύπτει ὅτι μετοχιακὲς κτήσεις κατὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ περίοδο, εἶχαν οἱ δεκαῆξι ἀπὸ τὶς εἴκοσι αθωνικὲς μονές. Τὰ μετόχια ἐνίσχυαν τὴν οἰκονομία τῆς μονῆς, καὶ γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο φρόντιζαν νὰ τὰ ἐκμεταλλεύονται παραγωγικά.

Ἡ μελέτη τῶν μετοχιακῶν συγκροτημάτων (παρεκκλήσια, οἰκίες, ἐργαστήρια, ἀποθήκες, μύλοι, πηγὰδια κλπ.), σὲ συνδυασμὸ με τὶς γραπτὲς πηγές, μας παρέχει σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς τομείς τῆς καθημερινότητος τῶν μοναχῶν καὶ τῶν χωρικῶν-κολλήγων.

Τὰ κτήρια τῶν μετοχίων σχετίζονται με τὴν κοσμικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ καιροῦ τους, ἀφοῦ καλύπτουν ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὅλες τὶς ἀνάγκες που ἔχει καὶ ἓνα παραδοσιακὸ σπιτί: ὕπνος, διημέρευση καὶ διατροφή, παραγωγή καὶ ἀποθήκευση τῶν ἀγαθῶν, οἰκοτεχνία κλπ.

Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται στὴ νότια Σιθωνία ἀπὸ τὰ κατάλοιπα μεγάλων μεταβυζαντινῶν συγκροτημάτων, ὅπως τὰ μετόχια τῶν μονῶν Μεγ. Λαύρας, Διονυσίου καὶ Ξηροποτάμου, σὲ συνδυασμὸ με τὶς μικρὲς ἀγροτικὲς ἐγκαταστάσεις τῶν μονῶν Ζωγράφου, Σίμωνος Πέτρας, Ἀγ. Παύλου καὶ Ἀγ. Παντελεήμονος.

Σωτήρης Βογιατζῆς, Αρχιτέκτων

Η ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Νότιας Κόρδας Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας.

Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπλὸ ἐπίμηκες κτήριο γενικῶν διαστάσεων 55X12μ διατεταγμένο με τὸν διαμήκη ἀξονὰ του ἀπὸ Ἀνατολὴ πρὸς Δύση. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἰσόγειο καὶ δύο ὀρόφους, ἐνῶ στὸν πύργο ὑπάρχουν ἄλλοι δύο ἀκόμα ὀροφοι. Στὴν πτέρυγα αὐτὴ ὑπάρχουν ἐνσωματωμένα δύο παρεκκλήσια, τοῦ Ἀγίου Βασιλείου καὶ τῶν Ἀγίων Πάντων. Στὸ τμήμα αὐτὸ περιλαμβάνεται καὶ κρήνη σὲ ἀνεξάρτητο κτίσμα που συνδυάζεται με τὸ «προσφοριό» τῆς μονῆς. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν κτηρίων τῆς περιοχῆς μελέτης κατασκευάστηκε σὲ μιὰ ἐνιαία οἰκοδομικὴ φάση τὸν 18ο αἰῶνα.

Αναλυτικὰ οἱ κύριες οἰκοδομικὲς φάσεις παρουσιάζονται ὡς ἐξῆς:

α. 10ος αἰῶνας. Κατασκευὴ τοῦ κάστρου. Ὅπως πιστεύει ὁ Π. Θεοχαρίδης, τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ τείχους κατασκευάστηκε στὴν ἀρχικὴ φάση τοῦ 10^{ου} αἰῶνα ἢ ὁπωσδήποτε εἶχε ὀλοκληρωθεῖ τὴν παλαιολόγια ἐποχὴ. Ἀσφαλῶς ἡ συνέχεια καὶ ἡ ομοιότητα με τὸ ὑπόλοιπο κάστρο εἶναι προφανές.

β. 1634. Κατασκευὴ τῆς κρήνης με τὴ δεξαμενὴ τῆς, ἀλλὰ ὄχι τοῦ προσφορίου που εἶναι μεταγενέστερο.

γ. 1669. Κατασκευὴ τοῦ παρεκκλησίου τῶν Ἀγίων Πάντων σύμφωνα με τὴν ἀντίστοιχη κτητορικὴ τοῦ ἐπιγραφῆ.

γ. 18^{ος} αιώνας. Κατασκευή του κτηρίου της κόρδας το 1769 σύμφωνα με την κεραμοπλαστική επιγραφή της βόρειας όψης.

δ. 1874. Επισκευές και κατασκευή της πλακόστρωσης του ορόφου (;) σύμφωνα με χρονολογία χαραγμένη σε μια από τις πλάκες.

Δημήτρης Κροκίδης, Αρχιτέκτων - Αναστηλωτής

Η αρχιτεκτονική της Ανατολικής πτέρυγας Βατοπεδίου.

Αντικείμενο της ανακοίνωσης είναι η μελέτη της αρχιτεκτονικής του κτηρίου της ανατολικής πτέρυγας της Μονής Βατοπεδίου. Πρόκειται για το κτίσμα που καταλαμβάνει το τμήμα της ανατολικής πτέρυγας του μοναστικού συγκροτήματος μεταξύ του πύργου του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου και του πύργου των Τριών Ιεραρχών. Όπως προκύπτει από επιγραφή το κτίριο οικοδομήθηκε με δαπάνες του καταγόμενου από τα Μουδανιά της Βιθυνίας προηγούμενου Ιερεμία το 1815.

Το κτίριο οικοδομήθηκε σε μια περίοδο άνθησης του Αγίου Όρους που ξεκινά από το β μισό του 18ου και φτάνει ως το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα. Κατά την περίοδο αυτή εκτελούνται σημαντικά οικοδομικά προγράμματα στα περισσότερα μοναστήρια. Στα κτίσματα της περιόδου αυτής παρουσιάζεται μια σαφής προτίμηση για μία πιο σύνθετη διάσπαση των εσωτερικών όψεων των κτιρίων είτε με την παρεμβολή κάποιων ξεχωριστών κτιριακών όγκων στις ενιαίες επιφάνειες των τοξωτών δοξάτων ή ακόμα και με την αντικατάσταση των τελευταίων από επιφάνειες με τυφλά αψιδώματα που διατρυπώνται με παράθυρα. Ειδικότερα μετά τα τέλη του αιώνα και τις αρχές του επομένου έχουν πλέον επικρατήσει οι σύνθετες προσόψεις που διαρθρώνονται με ένα συνδυασμό τυφλών αψιδωμάτων, τοξωτών παραθύρων και μεγάλων τοξωτών ανοιγμάτων που αντιστοιχούν σε κατόψεις με αξονικό διάδρομο κατά το μήκος της πτέρυγας και δωμάτια εκατέρωθεν του.

Σταύρος Μαμαλούκος, Επικ. Καθηγητής Μεσαιωνικής & Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής Τμήμα Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Πατρών

Η Δυτική πτέρυγα της Μονής Βατοπεδίου.

Η αναφερόμενη στη συνέχεια ως Δυτική Πτέρυγα της Μονής Βατοπεδίου είναι αναμφισβήτητα ένα από τα σημαντικότερα κτήρια που κτίστηκαν στο Άγιον Όρος κατά το 19^ο αιώνα. Το κτήριο καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της δυτικής πλευράς του τριγωνικού σε κάτοψη περιβόλου του εντυπωσιακού μοναστηριακού συγκροτήματος. Ορίζεται στα βορειοδυτικά από τον πύργο της αρχικής πύλης της Μονής και από τα νοτιοανατολικά από τον Πύργο της Μεταμορφώσεως, τον οποίο περιβάλλει εν μέρει, από τη δυτική και τη νότια πλευρά του. Πρόκειται για ένα εντυπωσιακό, επίμηκες και πολυώροφο κτήριο μεγάλων διαστάσεων με μορφολογία που χαρακτηρίζεται από τον συγκερασμό παραδοσιακών μορφών με στοιχεία εισαγόμενης ακαδημαϊκής αρχιτεκτονικής, που κτίστηκε στη δεκαετία του 1860 στη θέση του νοτιοδυτικού τείχους και της λεγόμενης Κόρδας του Θεοφίλου, κτίσματος του τέλους του 18^{ου} αιώνα που είχε καταστραφεί από πυρκαγιά το 1854. Το 1882 το βόρειο τμήμα του κτηρίου καταστράφηκε από πυρκαγιά και στη συνέχεια, στη δεκαετία του 1890, επισκευάστηκε δραστικά. Το έργο που σχεδιάστηκε από τον κωνσταντινουπολίτη αρχιτέκτονα Φίλιππο Παπαδάκη (;), περιλάμβανε αναδιarrύθμιση του ισογείου και του πρώτου ορόφου και πλήρη ανακατασκευή των δύο ανωτέρων ορόφων σε νεοκλασικό ρυθμό. Στη δεκαετία του 1990 το τμήμα αυτό της Πτέρυγας δέχθηκε μεγάλης κλίμακας επέμβαση αποκατάστασης, η οποία, αν και περιλάμβανε αρκετές ανακατασκευές επιμέρους στοιχείων, χαρακτηρίζεται από σεβασμό στην τυπολογία και τη μορφολογία του ιστορικού κτηρίου.

Κοσμάς Φ. Σκαρής, Αρχιτέκτων Αναστηλωτής

Κτήρια βοηθητικών χρήσεων παρακείμενα των Μοναστηριακών συγκροτημάτων του Αγίου Όρους.

Αντικείμενο της παρούσας εισήγησης είναι τα κτήρια βοηθητικών χρήσεων που βρίσκονται παρακείμενα των μοναστηριακών συγκροτημάτων του Αγίου Όρους. Πρόκειται για κτήρια με χρήση κυρίως εργατόσπιτων, αποθηκών και ποικίλων εργαστηρίων, τα οποία αναπτύχθηκαν κυρίως μετά το δεύτερο μισό του δεκάτου ογδόου αιώνα, οπότε διαμορφώθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες ασφάλειας με την εξάλειψη των πειρατικών επιδρομών. Θα αναζητηθούν οι παράγοντες που συντέλεσαν στη μεταφορά των χρήσεων έξω από τους περιβόλους των μοναστηριών, θα αναλυθεί η χωροθέτηση των χρήσεων και οι τρόποι ανάπτυξης των μικρών αυτών οικιστικών συνόλων. Σε ό,τι αφορά την αρχιτεκτονική των κτηρίων θα επιχειρηθεί τυπολογική κατάταξη σε συνδυασμό με τη λειτουργία και περιγραφή των μορφών και των κατασκευαστικών τεχνικών. Η έρευνα στην οποία στηρίχθηκε η παρούσα εισήγηση περιλαμβάνει συνολική καταγραφή και αποδελτίωση του κτηριακού αποθέματος των βοηθητικών κτηρίων με σκαριφήματα κατόψεων και χάρτες χρήσεων. Σκοπός της εισήγησης είναι η ανάδειξη τις ιδιαίτερης αισθητικής και ιστορικής αξίας των κτηρίων ως αυθεντικά δείγματα μιας αρχιτεκτονικής που υπηρετώντας τις χρηστικές ανάγκες των μοναστικών κοινωνιών ενσωματώνει στοιχεία του καθημερινού βίου και της εξέλιξης των υλικών και τρόπων δομής στην αντίστοιχη χρονική περίοδο. Τα στοιχεία του καθημερινού βίου και των δραστηριοτήτων των μοναχών που βρίσκουμε στα βοηθητικά κτήρια εκτός των τειχών είναι πολύτιμα καθώς είναι από τα ελάχιστα που διασώζονται και είναι ευάλωτα σε αλλοιώσεις καθώς είναι τα πρώτα που αναπροσαρμόζονται για την κάλυψη σύγχρονων αναγκών.

Κυριάκος Φαλελάκης, Αρχιτέκτων 10^{ης} Ε.Β.Α.

Γιώργος Δέλλιος, Αρχιτέκτων 10^{ης} Ε.Β.Α.

Τα παραγωγικά κτίρια έξω από τον περίβολο της Ι.Μ. Ιβήρων.

Το κτιριακό σύνολο των παραγωγικών κτισμάτων εκτός του περιβόλου της Ι. Μ. Ιβήρων, διαμορφώθηκε στη σημερινή του μορφή, σταδιακά, μετά την πυρκαγιά του 1865 η οποία κατέστρεψε σχεδόν το σύνολο της μονής. Παρόλα αυτά, μπορούμε σήμερα να διακρίνουμε παλαιότερες οικοδομικές φάσεις οι οποίες μαρτυρούν την πρότερη ύπαρξη εγκαταστάσεων στην περιοχή.

Στα πλαίσια της παρούσας ανακοίνωσης επιχειρούμε μια καταγραφή των κτισμάτων καθώς και την ιστορική τους διερεύνηση, μέσα από την συσχέτιση της επιτόπιας έρευνας με τις πηγές που αναφέρονται στην μονή.

Τα κτίρια αυτά, βρίσκονται σε μια ζώνη η οποία εκτείνεται από τον νέο αρσανά (του 1625/6), βόρειοανατολικά του περιβόλου της μονής, έως και την περιοχή του ιβηρίτικου «λάκκου», βορειοδυτικά του περιβόλου. Στο σύνολο συμπεριλαμβάνονται κτίρια που εξυπηρετούσαν αμιγώς παραγωγικές δραστηριότητες (μύλος και ελαιοτριβείο) αλλά και αποθήκες, σταύλοι και εργατόσπιτα. Παράλληλα, επιχειρείται η καταγραφή και ο σχολιασμός των υποδομών που σχετίζονταν με το νερό, όπως το υδραγωγείο, οι αγωγοί, οι δεξαμενές, οι κρήνες αλλά και το μεγάλης κλίμακας αντιπλημμυρικό έργο που βρίσκεται στο ανατολικό μέρος της κοίτης του ιβηρίτικου «λάκκου» δυτικά και νοτιοδυτικά του περιβόλου της μονής.

Σπυρίδων Παπαβασιλείου, Αρχιτέκτων

Η Βατοπεδινή Σκήτη του Αγίου Δημητρίου. Πολεοδομική Οργάνωση και Αρχιτεκτονική.

Η ιδιόρρυθμη σκήτη του Αγίου Δημητρίου, εξάρτημα της Ι.Μ.Μ. Βατοπεδίου, βρίσκεται σε δασώδη ορεινή περιοχή, νοτιοδυτικά της κυρίαρχης Μονής. Είναι κτισμένη σε τριγωνικό πρηνές, που οριοθετείται από τα βορειοδυτικά και νοτιοδυτικά από τις κοίτες δύο χειμάρρων. Αποτελεί ένα οικιστικό σύνολο με είκοσι πέντε καλύβες, κοιμητηριακό ναό και έναν νερόμυλο τοποθετημένα διάσπαρτα γύρω από το συγκρότημα του Κυριακού που αποτελείται από τον δεσπόζοντα Κυριακό ναό του Αγίου Δημητρίου, το διώροφο Κελλί του Δικαίου και το κτήριο που περιλαμβάνει τον χώρο της Τράπεζας, του Μαγειρείου και το Κωδωνοστάσιο. Η παλαιότερη γνωστή μνεία της σκήτης είναι του 1628, στην οποία αναφέρεται ότι στην ίδια τοποθεσία υπήρχε το αρχαίο μονύδριο του Χαλκέως. Η Σκήτη του Αγίου Δημητρίου δεν έχει μέχρι στιγμής μελετηθεί στο σύνολό της αν και το

συγκρότημα του Κυριακού και περισσότερο ο Κυριακός ναός έχει απασχολήσει διάφορους ερευνητές κατά το παρελθόν. Η παρούσα εισήγηση αποπειράται μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση της Σκήτης, της ιστορίας της και της οργάνωσής της, με συγκριτικές αναφορές στις υπόλοιπες σκήτες του Αγίου Όρους καθώς και στην τυπολογία και στην οικοδομική όπως αυτή έχει αποτυπωθεί και μελετηθεί στις καλύβες και τα λοιπά κτήρια που την απαρτίζουν, πλην του Κυριακού ναού που έχει μελετηθεί διεξοδικότερα από προηγούμενους μελετητές.

Νίκος Τζάννης - Γκίννερουπ, Αρχιτέκτων

Οι Ιερές Καλύβες της Ιεράς Σκήτης της Αγίας Άννης: Τυπολογία και εξέλιξη.

Η Σκήτη της Αγ. Άννας βρίσκεται στην δυτική πλευρά του νότιου άκρου της Αθωνικής χερσονήσου. Η γενική εικόνα της Σκήτης είναι εκείνη ενός ορεινού οικισμού, καθώς είναι χτισμένη σε έδαφος βραχώδες και έντονα επικλινές.

Είναι η πολυαριθμότερη απ' όλες τις Σκήτες του Αγίου Όρους κι έχει συσταθεί κατά τον 16^ο-17^ο αιώνα. Η σκήτη άνθισε κυρίως στο διάστημα από τα μέσα του 17^{ου} μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα.

Οι καλύβες είναι διάσπαρτες πάνω σε αλληπάλληλες πεζούλες (άνδηρα) που εναλλάσσονται με τα αντερείσματα που συγκρατούν το χώμα των κήπων.

Στο κέντρο, σε υψόμετρο 400 μέτρων, δεσπόζει το οικοδομικό συγκρότημα του Κυριακού, αποτελούμενο από τον κεντρικό ναό (κυριακό), την τράπεζα, τους ξενώνες και τους χώρους διαμονής του δικαίου. Κοντά στο Κυριακό βρίσκονται και τα βοηθητικά κτίρια της σκήτης: το εργατόσπιτο, το μπαστήρι, ο υδρόμυλος της σκήτης, στάβλοι κλπ.

Η Σκήτη της Αγίας Άννης αριθμεί σήμερα 84 μοναχούς. Οι ασχολίες των μοναχών παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία: αγιογραφία, ξυλογλυπτική, κατασκευή θυμιάματος, αργυροχοΐα, αλιεία και κηπουρική. Το μπαστήρι της σκήτης παρήγαγε σκούφους και φέσια που εξαγονταν σε όλα τα Βαλκάνια.

Στην παραλία της σκήτης βρίσκονται οι αρσανάδες, οι οποίες είναι εξαρτήματα καλυβών.

Τα σπίτια που συναπαρτίζουν μία σκήτη ονομάζονται καλύβες. Είναι μικρά σύνθετα οικήματα που διαθέτουν και μικρών διαστάσεων ναό για τον καθημερινό εκκλησιασμό. Κατοικούνται από έναν μέχρι έξι και σπανιότερα και περισσότερους μοναχούς.

Οι καλύβες είναι λιθόκτιστες με στέγη από σχιστόπλακες και αποτελούνται κατά κανόνα από δύο ορόφους. Στο ισόγειο στεγάζονται κυρίως οι κοινόχρηστοι χώροι, δηλαδή το μαγειρείο ή τράπεζα και το αρχονταρίκι. Στον όροφο βρίσκονται τα κελιά των μοναχών και το εργαστήριο. Ο ναός συνδέεται είτε με το ισόγειο, είτε με τον όροφο. Εξαιτίας του ιδιαίτερα επικλινούς εδάφους, η κάτοψη των καλυβών είναι επιμήκης.

Στην σκήτη της Αγίας Άννας υπάρχει και μικρός αριθμός ξηροκαλυβψν, δηλαδή μικρών κατοικιών, που δεν διαθέτουν ναό και νερό.

Σήμερα, ο συνολικός αριθμός των καταγεγραμμένων καλυβών της σκήτης ανέρχεται στις 61. Από αυτές οι 32 κατοικούνται, ενώ οι υπόλοιπες 29 είναι ακατοίκητες, εκ των οποίων οι περισσότερες σε ερειπώδη κατάσταση. Από την δεκαετία του 1960 άρχισαν να γίνονται μεγάλες επεμβάσεις με την χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος που αλλοίωσαν δραστικά την εικόνα της σκήτης.

Κώστας Κοντοδίνας, Πολιτικός Μηχανικός Κε.Δ.Α.Κ.

Δύο περιπτώσεις κατασκευών του 1800 που αποκαλύφθηκαν μετά την πυρκαγιά του 2004 στη Μονή Χιλανδαρίου.

Και τα δύο κτίρια κατασκευασμένα με την τυπική βυζαντινή αρχιτεκτονική παρουσιάζουν, κατά τη γνώμη μου, ενδιαφέρον κυρίως για την στατική τους επάρκεια με την έξυπνη επίλυση σύνδεσης των φερόντων στοιχείων. Η πρώτη περίπτωση είναι «κλασσική» αγιορείτικη κατασκευή πτέρυγας

ενώ η δεύτερη μάλλον μοναδική προσθήκη που η διάρθρωση της κατασκευής συναντάται μόνο σε πύργους.

Πτέρυγα 1816 – 1821 (στο ύψος του υπογείου αναγράφεται 1816 και κάτω από το γείσο της στέγης 1821). Πρόκειται για κτίριο μεγάλου μήκους τετραώροφο που καταλαμβάνει ολόκληρο το Β και ΒΔ τμήμα της μονής. Η κατασκευαστική διάρθρωση με τους δύο επιμήκεις τοίχους και μεταξύ τους δύο σειρές ισχυρών πεσσών στο ισόγειο και στο υπόγειο και με τα ανοίγματα μεταξύ των πεσσών και μεταξύ των τοίχων και των πεσσών, τόσο στο ισόγειο όσο και στο υπόγειο, συνδέονται με τόξα και ξύλινες δοκούς. Στους δύο πάνω ορόφους όλα τα φέροντα στοιχεία είναι ξύλινα.

Πτέρυγα 1814 (στην ανατολική πρόσοψη κάτω από το γείσο της στέγης αναγράφεται 1814). Πρόκειται για τετραώροφο ορθογώνιο κτίριο που βρίσκεται στη ΒΑ γωνία του μοναστηριακού συγκροτήματος.

Το ενδιαφέρον είναι ότι δημιουργήθηκε με προσθήκη δύο τοίχων (ο μεγαλύτερος προς Β και ο μικρότερος προς Α) και επεκτάθηκε καθ' ύψος, με μοναδικό τρόπο, με λίθινο κυλινδρικό υποστύλωμα στο κέντρο που έδινε την δυνατότητα ασφαλούς στατικής επάρκειας και πολλαπλών λύσεων δημιουργίας ορόφων. Η βόρεια όψη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθόσον με τρία σχετικά αβαθή αψιδώματα συνδέεται με την βόρεια όψη της προηγούμενα αναφερθείσας πτέρυγας, που είναι γειτονική αλλά πολύ παλαιότερη (από την εποχή του κράλη Μιλούτιν)

Ηλίας Περτζινίδης, Πολιτικός Μηχανικός - Αναστηλωτής

Η κατασκευαστική δομή του υπογείου της ΒΔ πτέρυγας της Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου.

Η ΒΔ πτέρυγα της Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου ανήκει στον παλαιότερο κτιριακό όγκο του μοναστηριακού συγκροτήματος, όπως φαίνεται στην αποτύπωση του Barskij, και είναι από τα λίγα κτίρια της μονής που δεν καταστράφηκαν κατά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1902. Η πτέρυγα είναι θεμελιωμένη πάνω σε ένα μεγάλο βραχώδη όγκο, στους πρόποδες του Άθωνα, γεγονός που την καθιστά τετραώροφο κτίσμα από την πλευρά της αυλής του μοναστηριού και πενταώροφο από την πλευρά της θάλασσας, με τη λιθοδομή να εδράζεται περίπου 20μ κάτω από τη στάθμη του α' επιπέδου. Στη συγκεκριμένη στάθμη κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης της πτέρυγας του 1999, αποκαλύφθηκαν τα ίχνη μιας καταπακτής, που οδηγεί σε έναν υπόγειο χώρο βάθους περίπου 18μ. Ο χώρος αυτός, ο οποίος ήταν άγνωστος στους μοναχούς για αιώνες, αποτελεί μια σύνθετη κατασκευή θεμελίωσης του κτιρίου, η ανάγκη για την οποία γεννήθηκε εξαιτίας της εσοχής που παρουσιάζει ο βράχος στη ΒΔ γωνία της πτέρυγας. Πρόκειται για ένα μικτό δομικό σύστημα, με συνεχόμενους θόλους, ένα λίθινο τρούλο και ένα μεγάλο τόξο, δομημένο με τάξη και σίγουρα έπειτα από αναλυτικό σχεδιασμό. Αυτή η φιλοσοφία κατασκευής συνεχίζεται και στους υπερκείμενους ορόφους, με μεμονωμένα τόξα ή συνεχείς τοξοστοιχίες, πολλές εκ των οποίων έγιναν ορατές μετά από την καθαίρεση των επιχρισμάτων. Πρόκειται επομένως για ένα ιστορικό, δομικό σύστημα προσεκτικά μελετημένο και κατασκευασμένο, με σκοπό να φέρει με επιτυχία όλα τα επιβαλλόμενα σε αυτό φορτία, μεταφέροντάς τα στο έδαφος έδρασης, μέσα από διαδρομές που αυτό επιλέγει, ανακουφίζοντας τα ευαίσθητα σημεία και υπερφορτώνοντας τα ισχυρά.

Στέργιος Στεφάνου, Αρχιτέκτων, Msc Αναστηλωτής Κε.Δ.Α.Κ.

Διάγνωση και χρονολογική κατάταξη τεχνικών κατεργασίας και διακόσμησης ξυλοκατασκευών σε οικοδομήματα του Αγίου Όρους.

Η εκτέλεση ή και η παρακολούθηση ποικίλων εργασιών σε κτίρια του Αγίου Όρους επιτρέπει την καταγραφή παρατηρήσεων για όλα τα επιμέρους στοιχεία τους. Ειδικότερα οι ξυλοκατασκευές παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον τόσο ως προς τον τρόπο και την τεχνολογία της κατεργασίας τους και της ενσωμάτωσής τους στο δομικό σύνολο, όσο και ως προς την τελική εμφάνισή τους, που παρουσιάζει διαφοροποιήσεις σε μια διαχρονική εξέλιξη.

Γίνεται αναγωγή σε τρόπους κατεργασίας επιμέρους στοιχείων αγιορείτικων ξυλοκατασκευών και παρουσιάζονται στοιχεία χρονολογικής κατάταξης των μορφών των εμφανών διακοσμητικών τελειωμάτων τους.

Φαίδων Χατζηαντωνίου, Αρχιτέκτων Κε.Δ.Α.Κ.

Το κωδωνοστάσιο της Μονής Παντοκράτορος του Αγίου Όρους.

Η Μονή Παντοκράτορος ιδρύθηκε, κατά πάσα πιθανότητα, λίγο πριν το 1357 και το καθολικό καθιερώθηκε το 1362/63. Στη βορειοδυτική γωνία του οικοδομικού συγκροτήματος του καθολικού υψώνεται το κωδωνοστάσιο, ένας πύργος αποτελούμενος από ισόγειο και τρεις ορόφους, πάνω από τον τάφο των κτητόρων της Μονής, των κατά σάρκαν αδελφών Αλεξίου και Ιωάννου, της αριστοκρατικής οικογένειας των Κοντοστεφάνων. Μαρμάρινη επιγραφή εντοιχισμένη κάτω από την κορνίζα της στέγης χρονολογεί το κωδωνοστάσιο στο έτος 1735. Καθώς προκύπτει, όμως, από τις πρόσφατες έρευνες, είναι αρχαιότερο.

Το ισόγειο του κωδωνοστασίου είναι τελείως κλειστό στις δύο πλευρές, τη δυτική και τη βόρεια, στο μέσον της ανατολικής υπάρχει η κύρια είσοδος του παρεκκλησίου της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και η νότια είναι τελείως ανοικτή. Ο τάφος των κτητόρων είναι μία πέτρινη λάρνακα, η οποία μεταφέρθηκε στη σημερινή της θέση, στον βόρειο τοίχο του ισογείου του κωδωνοστασίου, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, κατά τις εκτεταμένες ανακαινιστικές εργασίες του αρχιμανδρίτη Μελετίου Κατσοράνου (μέσα 19^{ου} αιώνα) που έδωσαν στο καθολικό τη σημερινή του μορφή. Πριν τις αλλαγές στην διαρρύθμιση, που έγιναν προκειμένου να αναδειχθεί ο τάφος των κτητόρων στη νέα του θέση, ο χώρος λειτουργούσε αποκλειστικά ως νάρθηκας του παρεκκλησίου.

Τότε μεταφέρθηκε και στο κλιμακοστάσιο του κωδωνοστασίου, η πέτρινη κτητορική επιγραφή που χρονολογεί το καθολικό: «ΜΝΗΣΘΗΤΙ ΚΥΡΙΕ ΤΩΝ ΣΩΝ / ΔΟΥΛΩΝ ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ / ΤΩΝ ΚΤΗΤΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΥΤΑΔΕΛΦΩΝ / ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΘΑ» (6871 = 1363). Μπροστά από την επιγραφή βρίσκεται η πόρτα ενός μικρού κελλιού που καταλαμβάνει σχεδόν ολόκληρο τον ωφέλιμο χώρο του πρώτου ορόφου.

Κατά τις τελευταίες εργασίες αποκατάστασης του καθολικού (2003-05) κατέστη δυνατό να μελετηθεί ο τρόπος κατασκευής του κωδωνοστασίου. Οι τοίχοι του, από 80 εκ. πάχος που έχουν στο ισόγειο (ο ανατολικός τοίχος του κωδωνοστασίου στο ισόγειο είναι κοινός με τον δυτικό τοίχο του παρεκκλησίου της Κοιμήσεως), λεπταίνουν προοδευτικά προς τα πάνω για να καταλήξουν στο ψηλότερο σημείο, κάτω από την κορνίζα της στέγης, στα 40 εκ. πάχος. Όμως, ο καθ' ύψος περιορισμός του πάχους των τοίχων γίνεται σε ακανόνιστα διαστήματα, προδίδοντας τις διαφορετικές κατασκευαστικές φάσεις, καθώς δεν αντιστοιχούν πάντα στις στάθμες των σημερινών ορόφων. Παρατηρούμε ακόμη ότι ο ανατολικός τοίχος του άνω τμήματος του κωδωνοστασίου εδράζεται πάνω στον δυτικό τοίχο του παρεκκλησίου.

Αρχικά το ταβάνι του ισογείου ήταν χαμηλότερο από το σημερινό. Αυτό προκύπτει από την ύπαρξη ενός παραθύρου, που σώζεται πάνω από την δυτική είσοδο του παρεκκλησίου και δεν αντιστοιχεί στο σημερινό κελλί του πρώτου ορόφου, αλλά μαρτυρεί την ύπαρξη ενός αρχαιότερου κελλιού, ο ένοικος του οποίου θα μπορούσε να παρακολουθεί τις ακολουθίες που τελούνται στο παρεκκλήσι.

Η παρούσα ανακοίνωση θα καταδείξει ότι το κωδωνοστάσιο διατηρεί στο κάτω μέρος του τμήματα μιας κατασκευαστικής φάσης που ανάγεται στην εποχή της ίδρυσης της Μονής. Επίσης θα αναπτυχθεί η επιχειρηματολογία υπέρ της καινοφανούς υπόθεσης που αφορά στη χρήση του πρώτου ορόφου του αρχικού κωδωνοστασίου ως κατοικία που συνδέεται άμεσα με τον έναν από τους δύο κτήτορες αδελφούς, τον Ιωάννη, ο οποίος εκάρη μοναχός στη Μονή Παντοκράτορος και τελείωσε τη ζωή του ως μοναχός Ιωαννίκιος. Η υπόθεση αυτή σχετίζεται εξάλλου με την λειτουργία του παρεκκλησίου της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, το οποίο, καθώς έχει παρουσιαστεί σε προηγούμενα συνέδρια και σε επιστημονικά άρθρα γύρω από το καθολικό της Μονής Παντοκράτορος, διατηρεί σε τμήματα της τοιχοποιίας του οικοδομικές φάσεις αρχαιότερες του καθολικού.

Ανέκδοτα έγγραφα για τη δημιουργία του Καθολικού της Μονής Εσφιγμένου

Στο αρχείο της μονής Εσφιγμένου σώζονται τρία κατάστιχα και οκτώ λυτά έγγραφα που αναφέρονται στην κατασκευή του καθολικού της. Τα τρία κατάστιχα περιέχουν τις καταγραφές ημερομισθίων και αμοιβών των εργαζομένων κατά ειδικότητα, τις αγορές και τα μεταφορικά των οικοδομικών υλικών, τις κατά καιρούς καταβολές χρηματικών ποσών από τον κτήτορα του ναού Ιγνάτιο Κασσανδρείας, κλπ. Το παλαιότερο έγγραφο (1805) αφορά τη δωρεά μαρμάρινων κιόνων και πλακών από τον μπεηζαδέ Γιάνκο Καρατζά. Ο συνοπτικός λογαριασμός των κατά κατηγορία εξόδων και των χρηματικών καταβολών από τον κτήτορα καταγράφονται σε δύο αντίγραφα (1810), ενώ στον κτήτορα αναφέρονται επίσης και δύο παλαιότερα έγγραφα (1807), που αντιστοίχως πιστοποιούν τα όσα είχε ήδη καταβάλει ως τότε και δηλοποιούν την υπόσχεσή του ότι θα καλύψει εντός έτους και τα υπολοιπούμενα. Δύο έγγραφα αναφέρονται στην κατασκευή του τέμπλου: Πρόκειται συγκεκριμένα για το συμφωνητικό που συνάπτουν οι ταγιαδόροι με τον καπετάνιο του καϊκιού που τους μεταφέρει εκεί και ο οποίος εκπροσωπεί τη μονή (1812), και για ένα ανυπόγραφο γράμμα φίλου της μονής προς αυτήν με περίπου παρόμοιο περιεχόμενο (1813). Το τελευταίο χρονολογικά έγγραφο (1818) είναι το υποσχετικό του Μαργαρίτη Κωραμά, ο οποίος βεβαιώνει τη μονή ότι αναλαμβάνει να καλύψει - είτε εν ζωή, είτε μετά θάνατον μέσω των κληρονόμων του και των χρεωστών του - την δαπάνη του τέμπλου (που έχει ήδη γίνει) και της αγιογράφησης του ναού.

Όπως είναι φανερό, τα έγγραφα αυτά περιέχουν πλήθος σημαντικών πληροφοριών, πολύτιμων όχι μόνον για την καλύτερη αποτίμηση του συγκεκριμένου κτίσματος, αλλά, γενικότερα, για τον εμπλουτισμό των γνώσεών μας σχετικά με την τεχνική ορολογία της εποχής, τις τιμές των δομικών υλικών και τις αμοιβές των διαφόρων κατά τομέα κατασκευαστών, την πορεία της κατασκευής των κτισμάτων, τους κτήτορες των έργων, κλπ.

Νικόλαος Χαρκιολάκης, Αρχιτέκτων, Διευθυντής Αναστήλωσης Νεότερων και Σύγχρονων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Ανέκδοτα έγγραφα του 19ου αιώνα για την Αρχιτεκτονική της Ανατολικής πτέρυγας της μονής Σταυρονικήτα Αγίου Όρους.

Η ανακοίνωση αναφέρεται σε δύο ανέκδοτα έγγραφα του 19ου αιώνα και συγκεκριμένα των ετών 1841 – 1842, που φυλάσσονται στο αρχείο της μονής και αναφέρονται στις προγραμματιζόμενες τότε εργασίες επέκτασης, κατά πλάτος και καθ' ύψος, της ανατολικής πτέρυγας.

Το πρώτο πρόκειται για έγγραφο «ζητείας» απευθυνόμενης προς τους ορθόδοξους χριστιανούς της Ρωσίας, και για τον λόγο αυτό περιέχει κείμενο στα ρωσικά αλλά και ένα πρωτότυπο σχέδιο, μορφής αξονομετρικού, που παρουσιάζει την ανατολική πτέρυγα της μονής μετά την ολοκλήρωση των εργασιών. Το δεύτερο έγγραφο πρόκειται για ένα «εργολαβικό» συμφωνητικό μεταξύ της Ι. Μονής και του τεχνίτη «Μαστρο-Παναγιώτη και της συντροφιάς του» με το οποίο του ανατίθενται οι εργασίες και περιγράφονται λεπτομέρειες της κατασκευής του έργου.

Τα έγγραφα δημοσιεύονται για πρώτη φορά με τα πλήρη κείμενά τους, σχολιάζονται ιστορικά, συγκρίνονται με σχεδιαστικές γραφικές αποκαταστάσεις της πτέρυγας, βασισμένες σε ακριβείς αποτυπώσεις και έρευνες της σημερινής κατάστασής της και χρησιμοποιούνται για την εξαγωγή σχετικών συμπερασμάτων για το ισχύον καθεστώς κατά την Ύστερη Τουρκοκρατία εκτέλεσης έργων στα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αγίου Όρους.

Ιωάννης Μούρτος, Αρχιτέκτων

Εκφράσεις της ρωσικής αρχιτεκτονικής του 19ου και 20ου αιώνα στον Άθω. Μια διαφορετική προσέγγιση και νέα στοιχεία.

Στην ανακοίνωση επιχειρείται μια θεώρηση για τα ρωσικής προέλευσης μοναστικά καθιδρύματα που οικοδομήθηκαν στο Άγιον Όρος μετά τα μέσα του 19^{ου} και μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, στο πλαίσιο της επεκτατικής πολιτικής της τσαρικής Ρωσίας προς τα Βαλκάνια.

Η έρευνα εστιάζει στα ακαδημαϊκά ιδιώματα της ρώσικης αρχιτεκτονικής (ρωσικός κλασικισμός, νεορωσικό στιλ και εκλεκτισμός) που εισήχθησαν σχεδόν αυτούσια από την αυτοκρατορική Ρωσία στον Άθωνα και στον εν γένει τρόπο που αυτά εφαρμόστηκαν στα πολυάριθμα μικρότερα και μεγαλύτερα ρώσικα μοναστικά κτίσματα που διατηρούνται μέχρι σήμερα. Μάλιστα για την καλύτερη κατανόηση της πρωτοποριακής και ριζοσπαστικής αυτής αρχιτεκτονικής, για τα έως τότε δεδομένα της αρχιτεκτονικής παράδοσης του Αγίου Όρους, μελετάται η συνολικότερη αρχιτεκτονική παράδοση της Ρωσίας σε σύγκριση με αντίστοιχα ρώσικα θρησκευτικά κτίρια που κατασκευάστηκαν την ίδια εποχή σε ολόκληρο τον κόσμο. Σημαντικός ήταν ο ρόλος του άγνωστου μέχρι πρότινος Ρώσου ακαδημαϊκού και αρχιτέκτονα του κυριακού της σκήτης του Αγίου Ανδρέα, του Μ. Α. Σουρουπώφ. Νέες πληροφορίες σχετικά με το έργο και τη ζωή του επιβάλλουν έναν αναστοχασμό του εντυπωσιακού κυριακού της σκήτης του Αγίου Ανδρέα, μέσα στο ιδεολογικό πλαίσιο του ρωσικού 19^{ου} αι.

Η περαιτέρω μελέτη αυτής της «άλλης» αρχιτεκτονικής του Αγίου Όρους, όχι απλώς και μόνο ως κάτι διαφορετικό στην αρχιτεκτονική του παράδοση, αλλά και ως τμήμα της ευρύτερης λόγιας εισηγμένης αρχιτεκτονικής έκφρασης της Ρωσίας του 19^{ου} αιώνα, μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα καρποφόρα.